

Glasba evangeličanske, katoliške in pravoslavne liturgije v luči medreligijske prisotnosti

UVOD

Evangelizatsko¹ bogoslužje odseva oz. je temelj evangeličanske vere in se naša na krščanske protestantske² veroizpovedi. Gre za krščanske verske skupnosti, ki so se izoblikovale na podlagi Luthrovega nauka. Te pa priznavajo evangelij za edini pristni vir božjega razodetja. Slednje poudarja povezanost Cerkve z evangelijem in temelji na Augsburški veroizpovedi (1530) ter poznejših verskih besedilih. Že v času reformacije se je iz Nemčije razširila po zahodni in severni Evropi, kasneje tudi po severni Ameriki in doživela svoj razcvet v 18. stol. Posamezne evangeličanske verske skupnosti povezuje od 1947 Svetovna luteranska zveza, ki skrbi za soglasje v verskem nauku in usklajuje njeno misijonsko dejavnost. To je do neke mere značilnost evangeličanske Cerkve skozi njen zgodovinski razvoj, medtem ko je za njeno teologijo značilno, da se zgleduje po reformatorjih. T.i. protestantska načela so:

- samo Sveto pismo (sola scriptura) je merilo o vprašanih vere;
- samo na temelju božje milosti (sola gratia) v Jezusu Kristusu (solus Christus) postane grešni človek pred Bogom pravičen, in sicer

INTERPRETATIO ORATIONIS DOMINICAE

Notni zapis iz Trubarjevega Katekizma (1550; Katalog k razstavi Protestantizem na Loškem/ob 500-letnici rojstva Primoža Trubarja; Škofja Loka, 2008, str. 50)

samo po veri (sola fide), ne da bi imel za to zasluge. Njena zgodovina, tj. zgodovina protestantske teologije, je zaznamovana s sprejetjem humanističnih, razsvetljskih, idealističnih in socialističnih idej ter soočanjem z njimi. Tudi družbene in politične razmere so vplivale na protestantsko teološko zgodovino. Njene značilnosti pa so:

- stroga navezanost na Biblijo,
- znanstveni značaj,
- resnicoljubnost po vesti,
- kritičen odnos do inštitucionalne Cerkve in

- prizadevanja, da bi razvijali resničnost vere ob sprejemanju zgodovinskih, družbenih, življenjskih in svetovnih danosti.

Začetek evangeličanske Cerkve na Slovenskem sega v obdobje *reformacije*. Prvi duhovni voditelj je bil Primož Trubar (1508-1586), ki so ga evangeličanski stanovi v Ljubljani 1561 poklicali iz Uracha (Nemčija) za superintendenta slovenske (kranjske) Cerkve. Slovenski evangeličanski duhovniki in reformatorji so v letih 1550-1595 ustvarjali temeljna besedila za evangeličansko cerkveno organizacijo, kot so to: katekizem, dele Svetega pisma in celotno Sveto pismo, obrednik-agendo, pesmarico, cerkveni red, veroizpovedni spis-augsburško veroizpoved idr. Razcvet evangeličanske Cerkve na Slovenskem je sovpadal zaradi protireformacije z njenim zatonom. Izgon vseh predikantov in protest učiteljev 1598 in že prej izgon zadnjega takratnega superintendenta Felicijana Trubarja (1555-1600) je pomenil konec evangeličanske Cerkve v vseh takratnih notranjeavstrijskih deželah, kamor so spadale tudi Kranjska, Koroška in Štajerska.³ Dunajski verski mir (1606) je omogočil obstoj evangeličanstva (protestantizma) na Ogrskem. Slovenci, ki so bili po svoji verski pripadnosti evangeličani, so bili vključeni v evangeličansko Cerkev na Ogrskem (Madžarskem). Do 1732 so imeli svoje samostojne slovenske (prekmurske) cerkvene občine. 50-letno pregnanstvo duhovnikov in učiteljev (1732-1782) ni uničilo evangeličanstva. Po tolerančnem ediktu avstrijskega cesarja Jožefa II. so čez dve leti (1783) ustanovili tri samostojne cerkvene občine:⁴ Puconci, Križevci in Hodoš, pozneje pa tudi druge. Vse so bile do konca 1. svetovne vojne vključene v evangeličansko Cerkev na Madžarskem. Njihov obredni in tudi knjižni jezik je bila prekmurščina. 1922 so v Prekmurju živeči evangeličani ustanovili svoje samostojno upravno cerkveno telo, kar je t. i. Prekmurska evangeličanska šinjorija. Evangeličani v ostalih slovenskih deželah pa so imeli svoj "nemški seniorat". Samostojne Cerkve pa niso ustanovili ne eni ne drugi, temveč so se priključili "Nemški evangeličanski krščanski

deželni Cerkvi augsburške veroizpovedi v kraljevini Jugoslaviji," ki se je ob ustanovitvi 1923 imenovala "Evangeličanski distrikt⁵ augsburške veroizpovedi v SHS". Med obema vojnama (1918-1941) so bili evangeličani v Prekmurju ponovno vključeni v madžarsko evangeličansko Cerkev. Evangeličani slovenske in drugih narodnosti po preostali razkosani Sloveniji pa so ostali pri nemški evangeličanski Cerkvi. Ta je imela ves čas svoj sedež v Zagrebu. Z ustavo iz l. 1950 pa je bila v Sloveniji razglašena popolna samostojnost evangeličanske Cerkve po t. i. sinodalnem sistemu. Evangeličanska Cerkev v Sloveniji je od leta 1952 članica *Svetovne luteranske zveze*. Evangeličani in evangeličanski od leta 1594 pomeni nekatoliški.

Marsikaj od tega morda najdemo za glasbeno področje tudi v *evangelistariju*, knjigi *perikop*, knjigi, v kateri so evangelijski razdeljeni po odlomkih, kot se berejo pri liturgiji posameznih nedelj. *Evangeliiar*, tudi knjiga, pa v nasprotju z *evangelistarijem* vsebuje vse štiri *evangelije* v celoti. Stari *evangeliji* so bili včasih zelo dragoceno (likovno) opremljeni.

Katoliška ali tudi *rimskokatoliška Cerkev* je največja strnjena verska skupnost

krščanstva (z ok. 1,1 milijarde vernikov, predvsem v Evropi in Južni Ameriki). Ta Cerkev ima lastno cerkveno ustavo, pravno ureditev, točno določen, sistematično urejen nauk kot hierarhijo resnic ter delno splošno razširjene, delno krajevno določene oblike in navade v bogoslužju (liturgija in maša). Pri duhovnih nalogah razlikuje t. i. upravljanje božjih sredstev milosti, za katere so najbolj značilni tako duhovniki kot zakramenti, širjenje nauka s pomočjo učiteljstva, misijonov, duhovnim vodstvom vernikov, s svojo pastirsko službo. Vrhovno in nadzorno oblast ter najvišjo sodno in učiteljsko oblast ima v konklavu izvoljeni papež s sedežem v Rimu (Vatikanu). Tam je tudi sedež papeške države, v mednarodnih odnosih imenovan tudi kot "Sveti sedež". Cerkev, ki jo je ustanovil Jezus Kristus in jo vodi Sveti Duh, obstaja v katoliški Cerkvi. Je vidni del večje, nevidne Cerkve

(božje kraljestvo), ki zajema tudi duše umrlih (v nebesih in vicah) in je njeno bistvo edinost v Kristusovem skrivnostnem telesu.⁶ Po katoliškem razumevanju je katoliška Cerkev po svojem bistvu ena, sveta, vesoljna (katoliška) in apostolska, tj. izhaja od apostolov, ki jih je poklical in postavil Kristus. Sprejem v katoliško Cerkev je mogoč s krstom, po cerkvenem pravu pa izstop ni mogoč. Organizacijsko se katoliška Cerkev deli na župnije, dekanije, škofije in cerkvene pokrajine, posebno mesto pa imajo še moške in ženske redovne družbe. Njen, torej zgodovinski razvoj katoliške Cerkve je v določeni mero potekal nepretrgano od prvotne Cerkve do danes. Za opredeljevanje nauka kot dogme na dosedanjih 21 vesoljnih koncilih in v papeških enciklikah so bili plodni spopadi z vedno novimi odkloni v naukih, herezijah. Če zanemarimo številne ločine, je do 11. stol. obstajala le ena Cerkev. Teološke razlike in nasprotovanje papeževemu prvenstvu so 1054 privedli do dokončne ločitve med latinsko, tj. katoliško, in grško, tj. pravoslavno (tudi vzhodno) Cerkvijo, kot neke vrste razkol v reformaciji pa do nastanka protestantizma. Protireformacija in prizadevanja za ponovno združitev, še posebej v sedanjem času, pa zajema ekumensko gibanje. Kljub vsemu temu omenjena razcepljenost še ni bila odpravljena, težnje k temu ali vsaj k bratski ljubezni pa obstaja na najvišji možni ravni. Katoliška Cerkev je v Sloveniji dobila samostojno cerkveno pokrajino kot metropolijo 22. novembra 1968, škofovsko konferenco v okviru jugoslovanske junija 1988, povsem samostojno pa 19. februarja 1993.

Pravoslavna ali ortodoksna Cerkev je skupna oznaka za Cerkve, ki temeljijo na apostolski tradiciji škofovskih Cerkva in so se razvile iz avtokefalnih vzhodnih krščanskih nacionalnih in iz njih nastalih Cerkva. Kljub nekaterim zgodovinskim in etničnim razlikam, ki zadevajo cerkveno tradicijo, bogočastje, dogme in cerkveno pravo, veljajo za enotno vzhodno Cerkev.

Kot posledica misijonov v prejšnjih stoletjih ter vojn in revolucij 20. stoletja je

Kranjski antifonarij, 1. del (17. 8. 1491): besedilo je pisano v gotski psalteriali s štirioglatimi notnimi glavicami na štirih rdečih vrstah (fragment iz pergamentne knjige avtorja – pisca in iluminatorja – Joannesa von Wrena de Augusta predstavlja hvalnice Materi božji, antifone od adventne sobote do nedelje po vnebohodu, antifone o svetnikih, antifone za vsakdanje čaščenje device Marije, antifone za čaščenje rojstva in očiščenja našega Gospoda, antifone za vse ure dneva, hvalnice in odpevi ter antifone za večerno in jutranje čaščenje ob praznikih; 245 listov. Ljubljana: NŠAL. 102. V: Arhivi – zakladnice spomina. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2014. str. 94-95.)

pravoslavna Cerkev danes razširjena po vsem svetu.

Prvo mesto med pravoslavnimi Cerkvami zavzema ekumenski carigrajski patriarhat (jurisdikcija ekumenskega patriarha v Turčiji, na Dodekanezu in v stari Grčiji in tudi nad izseljenimi Grki);

- v Evropi in severni Aziji obstajajo ruska, romunska, grška, srbska, bolgarska, poljska, ciprska, češka in finska pravoslavna Cerkev;
- na Bližnjem vzhodu arabska, patriarhata v Antiohiji in Jeruzalemu (zadnji z grško

hierarhijo); gruzinska pravoslavna Cerkev, patriarhat v Aleksandriji (Egipt; jurisdikcija samo nad egiptovskimi Grki, ne pa nad člani koptske Cerkve, poleg tega še Katarinin samostan na Sinajskem polotoku kot najmanjša avtokefalna pravoslavna Cerkev);

- med izseljenstvom v zahodnem svetu: ZDA, Kanada, Južna Amerika, posebej Argentina; Avstralija in zahodna Evropa;
- misijonske Cerkve: Aleuti, Aljaska, Kitajska, Japonska; Uganda, Kenija idr.

Temelji teološkega in cerkvenega prava so sklepi prvih sedmih koncilov, ki jih je kot ekumenske priznala pravoslavna Cerkev, in spisi cerkvenih očetov. Manj pomembni so izpovedni spisi, ker so pravoslavni Cerkvi sholastične in racionalistične opredelitve religioznega izkustva tuje. V središču teološke misli je učlovečenje Boga, inkarnacija, in pobožanstvenje človeka. Vrhunec cerkvenega leta je velika noč.

Mistika je od Dionizija Areopagita zelo vplivna, svoj vrhunec pa doseže v heziazmu⁷ in pri ruskih starcih. Ureditve pravoslavne Cerkve je episkopalna, vsi škofje pa so pri svojem liturgičnem, poučnem in pastoralnem delu enakopravni, ne da bi bili odgovorni pred primatom patriarhov, ki jim pripada samo določena in častna zgodovinska prednost. Duhovniki so namestniki škofa v občestvih. Pomemben je tudi vpliv laikov v cerkvenem življenju. Škofje običajno izbirajo med redovniki, menihi, medtem, ko se smejo duhovniki pred svojim posvečenjem enkrat poročiti. Do razkola 1054 je obstajala, če spregledamo herezije, samo ena Cerkev, katere vzhodni del je bila pravoslavna Cerkev. Odtlej ima samo sebe za pravo naslednico prvotne Cerkve, rimskokatoliška cerkve pa naj bi se oddaljila od njenega izročila. Ločitev med vzhodno in zahodno Cerkvijo, ki je bila tako posledica kulturnih, jezikovnih, nacionalnih in političnih kot tudi teoloških vzrokov, je vplivala na poseben razvoj pravoslavne Cerkve. Začetki zanj segajo daleč nazaj, že v bizantinsko državno Cerkev in so vodili do različnih

razkolov, npr. pod Fotijem. Odločilna je bila pritegnitev slovanskega sveta v bizantinsko misijonarjenje od Cirila in Metoda naprej. Bolgari so bili pokristjanjeni v 9. stol., Srbi in Romuni v 9.-10. stol. in Rusi v 10. stol. Po turški osvojitvi Carigrada, "drugega Rima", in Balkana, je od 15. stol. Moskva kot "tretji Rim" postala središče pravoslavne Cerkve in njenih misijonov. Ti so se širili vse do vzhodne Azije. Stiki z zahodnim svetom v 19. stol. (slavofili⁸ in F. M. Dostojevski) in soočenje z ateističnim materializmom 20. stol. so vplivali na preroditev duhovnega izročila, ki je bilo v sterilni državni cerkvenosti v veliki meri zatrto, vrhunec pa doseglo v ruski emigraciji v zahodni Evropi. S sodelovanjem večine pravoslavne Cerkve v ekumenskem gibanju je pravoslavni duh pozitivno vplival tudi na zahodno krščanstvo v Cerkvah in teoloških znanostih.

DUHOVNA GLASBA

V vseh treh verah ali/in Cerkvah jo razdelimo na *bogoslužno* ali *liturgično glasbo*, za katero je značilno, da gre za uglasbena besedila uradnega bogoslužja Cerkve ali Cerkva (*maše in oficiji*⁹), *cerkveno* ali *sveto glasbo* (mašne pesmi, pesmi bogoslužnega leta, praznične, Marijine ter priložnostne pesmi) in *nabožno* ali *religiozno glasbo* (gre za uglasbena besedila, ki sploh niso namenjena bogoslužju, vendar imajo versko vsebino; tudi ljudske pripovedne ali legendarne pesmi).¹⁰

V okviru *evangelizanske* ali *protestantske* glasbe se je na začetku 16. stol. v Nemčiji pojavilo protifevdalno reformacijsko versko gibanje meščanstva in kmetov. V razcepljeni Nemčiji, v kateri je vse sloje prebivalstva tiščalo breme fevdalnega gospodarstva in verski davki, je reformacijsko gibanje težilo k nacionalni osamosvojitvi, odcepitvi Nemčije od papeškega Rima in slabitvi papeške oblasti. Gibanje je terjalo svobodo jezika v cerkvi in enostaven obrednik v novi "evangelizanski" Cerkvi, ustanovljeni 1518-20. To gibanje je globoko spremenilo življenje tudi

v tistih krajih, v katerih je doseglo zmago, in je močno vplivalo tudi na razvoj glasbe v teh krajih. V protestantizmu je glasbi pripadla tudi vloga podpornika v boju in borbenosti v tej (verski) upornosti. Vodja gibanja Martin Luther je visoko cenil in ljubil glasbo. Po svojih lastnih besedah je trdil, da glasba "tolaži užaljene" in "pripomore, da dobri ljudje postanejo še boljši". Še večji pomen je Luther dajal glasbi pri vzgoji mladine. Znal je reči, da "ni mogoč dober vzgojitelj, ki ne zna peti". V pismu nemško-švicarskemu skladatelju Ludwigu Senflu (ok. 1486 – 1542/43) je trdil, da ga je "glasba pogosto osvežila in osvobodila velikih muk". Luther sam je bil namreč tudi glasbeno izobražen, saj je igral flavto in lutnjo; nič čudnega, ker je bil čas njegovega delovanja čas renesanse. Velja celo domneva, da je Luther tudi komponiral koralne napeve, med njimi npr. znamenito borbeno himno protestantizma *Ein feste Burg ist unser Gott*, protestantski koral.¹¹ Reformirani cerkveni obrednik in uvedba ljudskega jezika v Cerkev namesto latinskega sta Luthra navajala najprej na to, kako bi vernike aktivneje vključil v življenje s Cerkvijo. Vloga glasbe naj bi ta njegova hotenja še bolj utrdila. Spoznal je, da poklicni pevski zbor lahko zares izvede glasbena dela bogate polifonije, prav zato pa ni primeren za zvezo med obredjem (liturgijo, mašo) in aktivnim sodelovanjem vernikov pri tem. Verniki se zagotovo niso mogli pridružiti petju zapletenih polifonih spleto. Luther je uvidel, da je potrebno poenostaviti zborovski stavek. Prvi rezultati v tej smeri so razvidni že v prvi protestantski pesmarici, ki jo je z naslovom *Geystlich Gesangk-Büchlein* (1524) objavil Luthrov prijatelj in svetovalec Johann Walter.¹² V njej je melodija protestantskega koralna poverjena srednjemu glasu in je praktično enostavno prirejena večglasno. V kasnejših izdajah te pesmarice je koralni napev (*cantus firmus*)¹³ prenešen v zgornji glas. Bogat repertoar protestantskega koralna, tega centra evangeličanske cerkvene glasbe, je zelo heterogenega izvora. Nastal je s prirejanjem nemških ljudskih popevk in napevov

meistersingerjev, katoliških himnusov in sekvenc.¹⁴ V njem so uporabljene slovanske, še posebej češke melodije (husitske), uporabljeni pa so tudi prirejeni italijanski in francoski ljudski napevi. V veliki večini so avtorji teh melodij Luthrovi sodelavci. V enostavnih štiriglasnih priredbah koralnih napevov v polifonih postopkih so se le-ti počasi umikali in s tem dajali mesto homofoniji.¹⁵ Sam koralni napev je postajal s široko maestozno melodijo pregledne strukture periodiziran. V izvedbo koral se pridružujejo orgle. V začetku samo spremljajo koral, kasneje pa prevzamejo in razvijajo koralno melodijo. Kasneje bo to osnova inštrumentalnih oblik in vsebin, ki jih bodo (do)končno razvile: koralne predigre, koralne priredbe, fantazije na koralne melodije. Koral bo še stoletja ostal izhodišče in osnova velikih in pomembnih del. To se še posebej nanaša na področju evangeličanske vokalne cerkvene glasbe (*kantate, pasijoni*). V protestantski glasbi se je uveljavil velik del skladateljev, med njimi npr. Sethus Calvisius (1556-1615), Johannes Eccard (1553-1611), Hans Leo Hassler (1564-1612), še posebej pa Heinrich Schütz (1585-1672), Dietrich Buxtehude (1637?-1707), Georg Philipp Telemann (1681-1767), Johann Sebastian Bach (1685-1750) idr. Kot so tile skladatelji in njihova dela ne le "proizvod" evangeličanske vere, tako je z rezultati podobne protireformacijske glasbe. Ta se je iz Rima razbohotila po tridentinskem koncilu (1545-63), ko je od tam prišla glasba avtorjev, skladateljev Giovannija Animuccija (ok. 1514-1571), Giovannija Pierluigija (1525/26?-1594), Vincenza Ruffa (1508-1587), Giovannija Gabrielija (ok. 1554/57?-1612) in še nekaterih drugih predstavnikov rimske (Rim, ok. 1550) in beneške šole (ok. 1530-ok. 1620), katere središčna osebnost je bil prav Palestrina. Sledili so mu: Th. Tallis, W. Byrd, H. Purcell, G. F. Händel, S. Scheidt, D. Buxtehude, J. Pachelbel, J. S. Bach, H. Schütz idr.

Podobno je z razvojem in (dandanašnjimi) rezultati katoliške oz. rimskokatoliške glasbe. Zanj naj že takoj na začetku ugotovimo, da so tudi njen pojav, razpršenost skladateljev

in njihovih del poleg idejnega kriterija vsebinsko in čisto glasbeno pogledano več kot univerzalna in ne le zgolj ozko pogledano in slišano. Ta glasba še zdaleč ni le katoliška ali rimskokatoliška. Če nanjo še lahko sumimo na področju vokalnih in vokalno inštrumentalnih oblik in vsebin, pa njen čisto inštrumentalni opus zagotovo daleč presega vse tele (katoliške) indice. Seveda ji nihče ne oporeka ali celo dvomi o njeni idejni (ne)pristranskosti, vendar so rezultati njenih dosežkov v (do) končnih in finalnih podobah tako kvalitetni, kot je to večinoma zahodnoevropska glasba skozi ves njen zgodovinski razvoj pa prav do dandanašnjega dne. So tako kvalitetni, univerzalni, razširjeni, da morda marsikdo ob delih F. J. Haydna, W. A. Mozarta L. v. Beethovna in še drugih niti pomisli ne več na njene morda kar preozko zastavljene okvire v samih začetkih njenega porajanja. Za glasbo slednjih pa še stotnije drugih skozi skoraj njen dvatisočletni razvoj lahko zagotovo zatrdimo, da je postala glasba veselja in ne le glasbe (ozke) katoliške ali celo samo rimskokatoliške srenje. Če zdaj že nekaterim najbolj izpostavljenim skladateljem in njihovim delom s področja evangeličanske in katoliške glasbe dodamo še nekaj najbolj popularnih avtorjev zagotovo še zdaleč ne bomo opozorili na vse: Gregor Veliki in "njegov" *gregorijanski koral*, J. Dunstable, G. Dufay, J. Ockeghem, J. Obrecht, O. di Lasso, C. Morales, T. L. da Vittoria, A. Gabrieli, M. A. Ingegneri, A. Cabezon, C. Merulo, G. Frescobaldi, G. Legrenzi, A. Corelli, G. F. Händel, G. Rossini, J. Brahms, G. Verdi, A. Bruckner, G. Faure so le nekateri. Nadalje naj navedemo *Cecilijansko gibanje* in krog skladateljev okrog njega (J. Haas, M. Dupre, O. Messiaen idr.), L. Janačka, F. Poulenca, G. Malipiera, A. Casello, I. Stravinskega, F. Ghedinija idr.

Precej sprememb in novosti tako po oblikah kot vsebinah je v katoliško glasbo vnesel tudi drugi vatikanski koncil (1962-65), kar je še zlasti pomembno za zdajšnjo, novodobno katoliško glasbo. Zanj pa smo itak že zapisali, da gre bolj za univerzalno

zahodnoevropsko glasbo kot pa za ozko idejno polarizirano katoliško glasbo. Zato pa se je omenjeni koncil še najbolj dotaknil obnove cerkvenega bogoslužja, seveda s samo po sebi umljivo vlogo glasbe v njem: uvajanje ljudskega jezika v cerkveni obrednik in s tem večje možnosti sodelovanja vernikov v obredih, kar seveda v Cerkvi nasploh (ne le v katoliški!) ni nič novega; vse to poznata tudi obe "konkurenčni" in prijateljski Cerkvi (evangeličanska in pravoslavna). Še več: 116. čl. Konstitucije o svetem bogoslužju ponovno "obudi" gregorijanski koral, ki še vedno ostaja temeljni atribut cerkvenega petja. V njenem 112. členu pa so vse tele skrbi in navodila še bolj univerzalna, lahko bi jim pripisali celo vesoljni etos in ne le etos katoliške cerkve, saj beremo tudi tole: "Cerkev sprejema vse oblike resnične umetnosti in tako tudi glasbene; tiste, ki nosi umetniške kvalitete." Ali ni to več kot univerzalno, to je neke vrste vesoljna ugotovitev, še pred sklepom "sklep", ki velja spet za vse tri Cerkve. Pa ne samo to, tudi njeno (do)končno izhodišče se nekako hote ali nehote vrača na svoj začetek, ko je prav ta, taista Cerkev pomenila neke vrste (pra) začetek ne le glasbene umetnosti, ampak vseh "(sedmih) svobodnih umetnosti" (*septem artes liberales*).

Tudi glasbo pravoslavne Cerkve zaznamuje in okarakterizira nekaj temeljnih začetnih del, ki se potem razširijo do dandanašnjih vesoljnih oz. kar univerzalnih glasbenih umetnin. Nekaj začetkov in temeljnih resnic o njej najdemo zagotovo v Zborniku grškega samostana Iviron (Sv. Gora Atos iz 1431), rokopisu Atenske narodne knjižnice (1453), treh rokopisih iz samostana Kikos na Cipru (sredina 15. stol.), dvanajstih ohranjenih fotografijah pogorelega rokopisa (ok. 1458), še enem rokopisu Atenske narodne knjižnice (15. stol.), stihiri¹⁶ v čast praznika Vavedenja¹⁷ Bogorodice (= Marije; 1553), obhajilni pesmi *Hvalite Gospoda z nebes* (1652), rokopisu iz 17. stol., nizu slovanskih glasbenih rokopisov svetogorskega samostana Hilandar- *stihirarij* (od 1774 dalje; vsebujejo pesmi v čast srbskim

svetnikom Simeonu -Štefanu Nemanji, Savi, Arseniju, Milutinu, Štefanu Dečanskemu in Lazarju), Yalejskem (ZDA) fragmentu rokopisa (1766-77), rokopisu novosadske *Matice srpske* (1780) idr. Najvažnejši zgodovinski dokument pa zagotovo predstavlja *Osmoglasnik* (*Oktoih*), zbirka pravoslavniških cerkvenih pesmi. Ta vsebuje napeve sobotnih in nedeljskih obredij (večernice, jutranjice in liturgija) v vsakem od osmih glasov. Ta obredja sledijo osemglasnemu nizu skozi cerkveno leto, vsak teden pa se poje v enem glaslu (od 6. do 20. stol.). Poleg omenjenih cerkvenih dokumentov je iz začetkov srbske pravoslavne Cerkve znano tudi ljudsko cerkveno petje. Cerkevno petje je tako rekoč vseskozi spremljalo pravoslavno vero na tem osrednjem balkanskem prostoru. Izpričana je taka kultura in še posebej glasba v avtokefalni srbski arhiepiskopiji¹⁸ (od 1219 dalje) in peški patriarhiji¹⁹ (od 1346). Vse to se je nadaljevalo neprekinjeno in neovirano tudi v skozi stoletja oddaljeni avstro-ogrski monarhiji. Če v tej zvezi omenimo samo enega izmed katoliških (slovenskih) skladateljev, zborovodij in dirigentov Davorina Jenka (1835-1914), ki je dobršen del svojega dela in opusa prepustil po eni strani tako srbski kot pravoslavni glasbi, obenem pa bil po svoji (primarni) veroizpovedi katoličan: svojo kariero je začel kot zborovodja na (katoliškem) Dunaju, jo nadaljeval kot vodja pevskega društva, pevovodja in učitelj petja pri *Srbskem cerkvenem pevskem društvu* v Pančevu (1862-65), potem vodja pevskega zbora, pevovodja in učitelj petja pri (*Prvem*) *Beograjskem pevskem društvu* v Beogradu (1865-77), vmes in v nadaljevanju pa še kot učitelj petja, zborovodja in kapelnik v *Kraljevem narodnem gledališču* v Beogradu (1870-1902).²⁰ Brez dvoma gre vsaj v primeru D. Jenka za združevanje dveh ver, dveh ideologij, dveh opusov in enega človeka, saj je "bil Slovenec in Srb, Slovan v eni in isti osebi, poln vseslovanskega navdušenja in prepričanja prav do konca svojega življenja" (Cvetko D., 1955). Še najbolj pa vse te teze potrjuje dejstvo, da je bil Jenko enako pomemben tako za razvoj slovenske kot srbske glasbe,

da je enakovredno komponiral za oboje jezikovnih, nacionalnih in verskih območij, in bil kot tak avtor številnih (nacionalnih himn); če v tej zvezi omenimo samo slovensko *Naprej*, zastava *Slave!*, in srbsko, *Bože pravde*, zagotovo o enotnem, enoglasnem, dvojezičnem, dvo-kulturnem in dvoverskem D. Jenku še nismo zapisali vsega.²¹ Pred Jenkom in za njim pa so za celoten zgodovinski in umetniški razvoj srbskega ljudskega cerkvenega petja zaslužni npr. Dionizije Krstić (ok. 1762-?), Dionizije Čupić (1775-1845), Jerotej Mutibarić (1799-1858), Kornelije Stanković (1831-1865), Stevan Stojanović Mokranjac (1856-1914), Kosta Manojlović (1890-1949) idr.; vse do dandanašnjih dni, ko marsikateri od navedenih avtorjev, pa še drugi, več kot uspešno živi in se razvija še naprej, nikakor ne zgolj v krogu pravoslavniških vernikov. O tem pričajo tudi odlični (srbski) izvajalci, ki so tako (pravoslavno) ideologijo kot umetnost – ta je medtem tudi postala bolj univerzalna kot ne – ohranili na nacionalni ravni, obenem pa jo ponesli tudi v svet. Prav tako so številni in odlični srbski (in ne samo pravoslavni) glasbeniki redni gostje evropske in svetovne glasbene scene.

SKLEP

Zgodovinski pregled vseh treh verskih skupnosti (evangelikiška, katoliška in pravoslavna) je v uvodu le neke vrste teoretična osnova, na kateri je zgrajen potem še zgodovinski glasbeni razvoj vseh treh veroizpovedi: evangelikiške, katoliške in pravoslavne. Na tej osnovi bi lahko prikazali marsikatero in številne rezultate in odseve tega sodelovanja, ampak tokrat se posebej dotikamo glasbe in njene umetnosti. Ta je prisotna na korih in v prezbitarijih vseh treh cerkv, tudi na Slovenskem. Saj gre brez dvoma po eni strani za tri najbolj bratske ali sestrške veroizpovedi, ki so se v dobronem delu zgodovinskega razvoja spoštovale in tolerirale, rezultati vseh teh odnosov pa se odražajo tudi v kulturi in še posebej v glasbeni umetnosti. Še več: če poskusimo špekulirati,

da je izvor številnih lokalnih, nacionalnih in svetovnih vojn odraz konflikta med sicer dovolj raznolikimi verami in nacijami, lahko kulturo, umetnost in glasbo v primeru teh treh veroizpovedi (ki seveda vse tri izhajajo iz enega in edinega Kristusa) občudujemo v veliko širšem kontekstu, kot pa o vsem tem priča naslov, kjer omenjamo medreligijsko prisotnost. V (do)končni fazi vrednotenja le-te se namreč izkaže, da so vse tri obravnavane religije tudi za glasbo samo neke vrste osnova za kasnejše in nenazadnje omenjene in izpostavljene umetniške (ustvarjalno-kompozicijske in poustvarjalno-izvajalske), kvalitativne in kvantitativne rezultate; slednje je merjeno že po izključno glasbenih estetskih kriterijih.

VIRI:

Heortologija ili istorijski razvitak i bogoslužjenje praznika pravoslavne istočne crkve/Svečanost (= veda o cerkvenih praznikih, tudi koledar cerkvenih praznikov) ali zgodovinski razvoj in bogoslužje praznikov pravoslavne vzhodne cerkve avtorja Lazarja Mirkovića. Beograd: Svetog arhijerejskog Sinoda Srpske pravoslavne crkve, 1961.

Katalog k razstavi Protestantizem na Loškem/ob 500-letnici rojstva Primoža Trubarja; Škofja Loka, 2008.

Arhivi – zakladnice spomina. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2014.

LITERATURA:

Cvetko, Dragotin. (1955). *Davorin Jenko. Doba – življenje – delo*. Ljubljana: Slovenski knjižni zavod.

Križnar, Franc. (1992). *Slovenska glasba v narodnoosvobodilnem boju*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete UL.

Križnar, Franc. (2015). *Življenje in delo Davorina Jenka. V: Davorin Jenko (1835-1914)*,

Zbornik (ur. Gregor Jenuš in Franc Križnar). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije in Arhiv Srbije (Beograd).

Škulj, Edo. (2011). *Vodnik po duhovni glasbi*. Ljubljana: Družina.

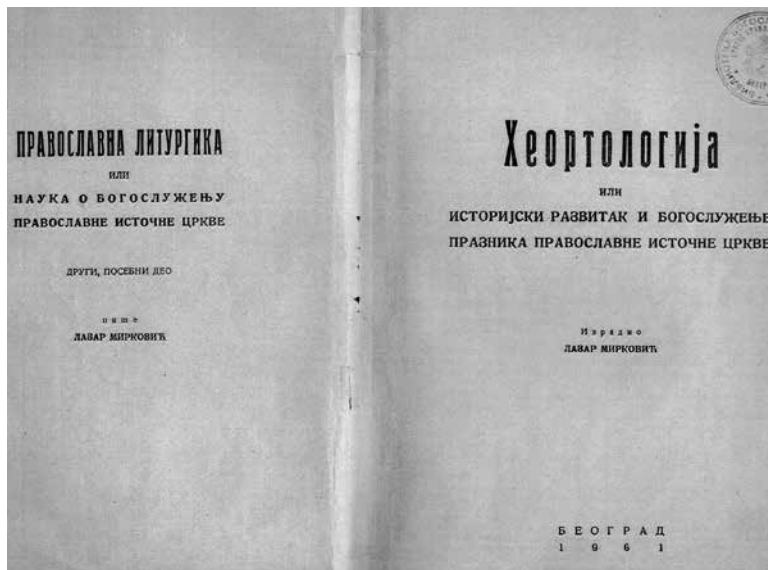
Protestantski izhaja iz protestacije evangeličanskih stanov, ki je sredstvo državnega prava.

2. Gre za izraz protestacija (iz nje izhaja protestantizem), ki je bila izvedena 19. aprila 1529 proti odločitvi državnega zbora v Speyerju, ta pa je odpravil odločitev iz leta 1526, bolj naklonjeno evangeličanom. Od takrat so evangeličanske stanove, ki so pričali za svobodo evangeličanske veroizpovedi, njihovi nasprotniki zaničevalno imenovali *protestanti*. Iz novih reformacijskih oblik so se po eni strani razvile deželne Cerkve, ki pa so izvajale nasilje po načelu "cuius regio, eius religio" (= kdor vlada v deželi, ta odloča tudi o veri), po drugi strani pa se je pojavil stari protestantizem, ki je v "ortodoksnih zgradbi nauka" iskal splošno obvezno veljavnost za vse. Šele pietizem in razsvetljenstvo anglosaške svobodne Cerkve in nemški idealizem so razvili toleranco, ki se je najbolje izrazila v novem protestantizmu. Ko je ta deloma postal površen kulturni protestantizem, ki se je identificiral z božjim kraljestvom in napredkom, se je ponovno pokazal pomen Luthra. To in dialektična teologija ter religiozni socializem skupaj je vodilo v protestantizem 20. stol. Ta je spet postal protest proti pomeščanjeni državi in narodni ali ljudski Cerkvi. Kot protiutež razdeljenosti, ki je že na začetku zaznamovala protestantizem, je postajalo vse pomembnejše ekumensko gibanje, tj. gibanje za združitev, zблиžanje krščanskih cerkva.
3. Evangeličanska Cerkev se je v Sloveniji cerkvenopravno na novo organizirala kot deloma samostojna šele 1922 ter 1945 in 1977 kot povsem samostojna.
4. Imenovane tudi gmajne.
5. Tj. območje, okoliš, upravno okrožje (v ZDA in Angliji).
6. Corpus Christi mysticum.
7. Mistično gibanje, ki se je s sprejemom starocerkvene duhovščine razvijalo med 12. in 16. stol.
8. Tj. slovanofil.
9. Tj. vsakdanje, obvezne molitve duhovnikov, navadno objavljene v vrevirju (= latinskem molitveniku katoliških duhovnikov).
10. Škulj, Edo. (2011). *Vodnik po duhovni glasbi*. Ljubljana: Družina. str. 5.
11. Nemški pesnik judovskega rodu Heinrich Heine (1797-1856) in nemški teoretik socializma, utemeljitelj historičnega materializma (skupaj s Karlom Marxom) Friedrich Engels (1820-1895) sta ga imenovala kar "marsejevo kmečkih uporov". V: Križnar, Franc (1992). *Slovenska glasba v narodnoosvobodilnem boju*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete UL. Str. 39-40.
12. Nemški skladatelj Johann Walter (1496-1570).
13. Tj. stalna, fiksirana melodija kot zaporedje tonov, prevzeto iz katoliškega oz. protestantskega koral, eno- ali večglasne posvetne pesmi, včasih tudi na novo ustvarjena, ki v nespremenjeni ali okrašeni obliki služi v mnogih skladbah pretežno od 12. do 16. stol. kot osnovni oz. osrednji glas.
14. Tj. srednjeveški liturgični spев, prvotno brez besed, le na zloge.
15. Tj. večglasje, enakoglasje.
16. Iz grščine, tj. pravoslavna cerkvena pesem, peta po stihih (= pesniških vrsticah) iz psalmov; pri tem so psalmi (spet iz grščine) pesmi, pete s harfo; slovesna pesem, himna ali hvalnica z versko vsebino; tudi vsaka od 150 pesmi iz Knjige psalmov v Stari zavezi, največ jih pripisujejo kralju Davidu; tudi skladba za to pesem; molitev v krščanski ali judovski liturgiji.

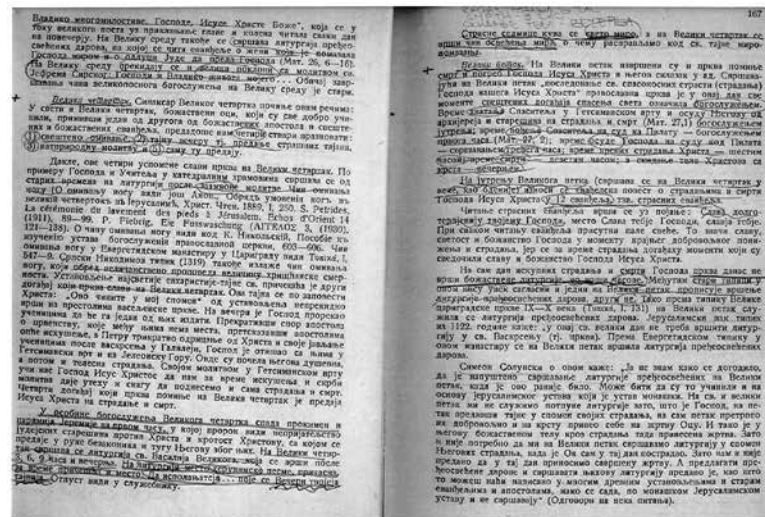
1. Muzikolog, esejist in kritik dr. Franc Križnar je predstojnik Inštituta glasbeno-informacijskih znanosti pri Centru za interdisciplinarne in multidisciplinarne raziskave in študije Univerze v Mariboru in glasbeni novinar in urednik na Radiu Slovenija, Ljubljana, v pokoju.

Kar je prvotno pomenilo vse tisto, kar se ujema z evangeli-jem. Pri M. Luthru je imela beseda evangelijski enak pomen kot krščanski. Od 1594 se uporablja izraz evangeličanski; od 1650 pa oznaka za pripadnike luteranov in reformiranih. Druga izraza za to sta še luteranski (po nemškem teologu in reformatorju Martinu Lut/h/ru, 1483-1546) in protestantski, pa tudi še reformirana in svobodna Cerkve.

17. Vavedenje je eno od 12 velikih pravoslavnih praznikov. Njegova vsebina prihod svete Marije v svetišče. Danes se praznuje 21. 11. po starem, oziroma 4. 12. po novem koledarju (v katoliški Cerkvi je podoben praznik darovanja device Marije, ki se je slavil do 1568, ko ga je unilil papež Pij V., in so ga ponovno vrnil 1585; obhaja pa se 21. 11.).
18. T.j. pravoslavni nadškofiji, metropoliji.
19. T.j. pravoslavna nadškofija.
20. Križnar, Franc. (2015). *Življenje in delo Davorina Jenka*. V: Davorin Jenko (1835-1914), Zbornik (ur. Gregor Jenuš in Franc Križnar). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije in Arhiv Srbije (Beograd). Str. 7-21.
21. Prav tam, str. 5-173.

Naslovnica in zadnja stran *Heortologije* ili *istorijski razvitak i bogoslužjenje praznika pravoslavne istočne crkve / Svečanost* (= veda o cerkvenih praznikih, tudi koledar cerkvenih praznikov) ali *zgodovinski razvoj in bogoslužje praznikov pravoslavne vzhodne cerkve* avtorja Lazara Mirkovića. Beograd: Svetog arhijerejskog Sinoda Srpske pravoslavne crkve, 1961)

Heortologija ili *istorijski razvitak i bogoslužjenje praznika pravoslavne istočne crkve*. Prav tam. Str. 166-7.